

جایگاه صنعت بیمه در اقتصاد و راههای توسعه آن

دکتر عبدالناصر همتی

رئیس کل بیمه مرکزی ایران

توسعه اقتصادی را اگر تحوّل در ساختارهای فرهنگی - اجتماعی - سیاسی که متضمن یک رشد مستمر و خودجوش باشد، تعریف کنیم و افزایش رفاه و گسترش عدالت اجتماعی را از نتایج معین توسعه اقتصادی بدانیم، که هست، در این صورت به یقین بیمه که اتلاف سرمایه‌های ملی در برابر حوادث طبیعی و غیرطبیعی را جبران کرده، برای سرمایه‌گذاران در جریان تولید ملی کشور، امنیت خاطر و تأمین اقتصادی به وجود می‌آورد، صادرات کشور را با تشویق و تأمین خاطر صادرکنندگان گسترش می‌دهد، پس اندازهای کوچک را تحت عنوان بیمه‌های عمر و پس‌انداز جمع‌آوری و در جریان تولید کالا و خدمات سازنده کشور وارد می‌سازد، و نیروی انسانی، این سرمایه متبلور در افراد جامعه را در مقابل حوادث و بیماریها حمایت می‌کند، قطعاً نقش تعیین‌کننده‌ای در روند توسعه اقتصادی کشور بازی می‌کند. بیمه‌های بازرگانی بخش مهمی از موانع توسعه اقتصادی کشور را از میان بر می‌دارند و روند توسعه را تسریع می‌بخشند.

رابطه تنگاتنگی بین توسعه کشورها و رشد صنعت بیمه آنها وجود دارد. نگاهی به سهم حق بیمه کشورها در مجموع تولید ناخالص داخلی (GDP) آنها بهترین مؤید این نکته است که در سطوح بالای توسعه، این سهم بالاتر است. اگر بیمه پایه‌ی توسعه اقتصادی پیش‌نود مانعی در برابر رشد شتابان اقتصادی ایجاد خواهد کرد. بیمه آن بخش از خدمات است که در پی دو بخش کشاورزی و صنعت و در خدمت آنها رشد می‌کند و یکی از سالم‌ترین و مهم‌ترین قسمتهای بخش خدمات کشورهاست.

با وجود آنکه بیمه در کشور ما سابقه طولانی دارد اما متأسفانه نتوانسته است جایگاه واقعی خویش را پیدا کند. حتی در مقایسه با کشورهای در حال توسعه و کشورهایی که از نظر اقتصادی در اندازه‌های کشور ما نیستند جایگاه بیمه ما در حد پایین تری است. بیمه در کشور ما ظرفیت بالقوه برای داشتن جایگاه مناسب خود را دارد اما به دلایلی نتوانسته است این جایگاه را تصرف

کند که بخش عمده‌ای از این ناتوانی به سبب عدم شناخت از خود جایگاه بیمه در اقتصاد کشور است. بسیاری از مردم ما از امکانات و مزایای بیمه‌های بازرگانی اطلاع چندانی ندارند. نگاهی به روند رشد بیمه‌های بازرگانی در طول تاریخ صنعت بیمه ایران نشان می‌دهد که آنچه مربوط به خود صنعت بوده، یک رشد بطنی و کند است. تغییرات شدید و نقاط عطف در روند رشد بیمه‌های بازرگانی عمدتاً مربوط به تحولات خارج از صنعت بیمه و به اصطلاح تحت تأثیر عوامل بیرون‌زا بوده است.

شروع رشد سریع حق بیمه در سال ۱۳۲۶

۱. صدور مصوبه هیأت وزیران و الزام به بیمه کالاهایی که از طریق گشایش اعتبار اسنادی در بانکها وارد کشور می‌شوند، نزد مؤسسه‌های بیمه‌ای که در ایران به ثبت رسیده‌اند.
۲. تأسیس شش شرکت بیمه خصوصی.
۳. واگذاری بیمه بیماری و حوادث کارکنان دولت به شرکت بیمه ایران.

رشد منفی سالهای ۱۳۲۸ تا ۱۳۳۱

۱. ملی شدن نفت و تحولات مربوط به آن.
۲. قسمت عمده‌ای از حق بیمه به لیره انگلیس بود، کاهش ارزش لیره در این دوره معادل ریالی آن را کم کرد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

مرکز مطالعات و تحقیقات اجتماعی

کاهش حق بیمه سالهای ۱۳۴۱ و ۱۳۴۲

- حوادث سیاسی و اوجگیری نهضت اسلامی به رهبری امام خمینی.

افزایش شدید در سال ۱۳۵۳

- به دلیل افزایش شدید قیمت نفت و به تبع آن حجم واردات و رشد حق بیمه رشته‌های مختلف (هزینه‌های جاری و عمرانی بین ۲ تا ۳ برابر شد).

کاهش حق بیمه در سال ۱۳۵۸

- ناشی از وقوع انقلاب اسلامی و توقف برخی فعالیتها و تعطیل شدن بعضی از کارخانجات.

کاهش شدید نرخ رشد حق بیمه در سالهای ۱۳۶۳ تا ۱۳۶۵
- کاهش شدید قیمت نفت در بازار جهانی.

افزایش زیاد در سال ۱۳۶۸ و بعد از آن

۱. پایان جنگ و شروع سازندگی.
۲. رشد قیمت نفت.
۳. صدور بیمه‌نامه براساس نرخ رقابتی و شناور.

رشد شدید در سال ۱۳۷۲

- کاهش ارزش ریال موجب افزایش شدید حجم حق بیمه‌دریایی در رشته‌های باربری،
آتش‌سوزی، مهندسی.

بنابر آنچه گذشت، تحولات اساسی در صنعت بیمه عمدتاً تحت تأثیر عوامل برون‌زا و خارج
از صنعت بوده است. رشد سریع و خوداتکای صنعت بیمه، نیازمند نگرش به درون این صنعت
در ابعاد مختلف و عوامل اساسی رشد آن است. تا زمانی که ما به رشد ناشی از عوامل برون‌زا از
صنعت بیمه متکی هستیم، هر لحظه نیز باید منتظر برگشت آن رشد باشیم و این در حالی است
که به رغم رشد و نوسانهای حق بیمه در طول نزدیک به ۶۰ سال عمر صنعت بیمه وضعیت ما
این گونه است که آمار نشان می‌دهد: *گاه‌علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*

حق بیمه سرانه در سال ۱۳۷۲ ۵۸۱۷ ریال (کمتر از ۲ دلار)

نسبت حق بیمه به GDP در سال ۱۳۷۲ ۰/۳۹

بیمه‌نامه بدنه اتوموبیل، ۱۰۵ هزار در مقایسه با ۳/۵ میلیون اتوموبیل موجود در کشور.

اگر آمار حق بیمه سرانه و تراکم بیمه را با آمار کشورهایایی که از نظر سطح توسعه‌ای

مشابهت‌هایی با ما دارند مقایسه کنیم متوجه پایین‌تر بودن آن خواهیم شد.

حق بیمه سرانه و نسبت حق بیمه به تولید ناخالص داخلی کشورهای مشابه ایران در سال ۱۹۹۰

نام کشور	حق بیمه سرانه (دلار)	نسبت حق بیمه به GDP %
آرژانتین	۲۶/۷	۰/۸۱
الجزایر	۱۸/۵	۱/۳۹
اندونزی	۵/۲	۰/۹۱
برزیل	۱۶/۸	۱/۳۸
ترکیه	۱۲/۹	۰/۷۸
هند	۵/۶	۱/۶۶
لیبی	۴۶	۰/۵۹
پاکستان	۳	۰/۹
مالزی	۷۳/۷	۳/۰۹
کره جنوبی	۶۴۰	۱۱/۵

در حال حاضر بخش مهم و تعیین‌کننده‌ای از پرتفوی بازار را بیمه‌های اجباری تشکیل می‌دهد. این امر به سبب وضعیت انحصار چندگانه فروش (oligopoly) حاکم بر بازار، خود موجب گرایش کمتر شرکتهای بیمه به سمت بیمه‌های اختیاری می‌شود و به نظر بنده یکی از موانع توسعه بیمه در کشور ما است. وجود بیمه‌های اجباری دولتی که خود ناشی از ساختار اقتصادی کشور و نقش مسلط دولت در اقتصاد کشور است، باعث شده صنعت بیمه توان خود را مصروف این نوع بیمه‌های دولتی سهل‌الوصول کند و به نیازهای واقعی مردم به انواع پوششهای بیمه‌ای توجه لازم نداشته باشد.

در حال حاضر اغلب مردم کشورمان استنباط صحیح و درستی از نقش و اهمیت بیمه و مزایایی که شرکتهای بیمه از طریق صدور بیمه‌نامه در اختیار آنها قرار می‌دهند، ندارند. بسیاری از مردم گمان می‌کنند که بیمه، فقط به بیمه شخص ثالث اتوموبیل یا خدمات درمانی سازمان تأمین اجتماعی خلاصه می‌شود.

حفظ ثروت و داراییهای ملی و کمک مؤثر در برقراری موازنه ارزی از طریق مکانیزم بیمه اتکایی از مزایای مهم بیمه است. توسعه اقتصادی کشور، افزایش مبادلات بازرگانی، ترقی سطح زندگی مردم و توسعه سرمایه‌گذاری موجب پیشرفت بیمه در کشور است. متقابلاً، پیشرفت بیمه، افزایش رفاه آحاد ملت، حفظ ثروتهای ملی و تشکیل پس‌اندازهای بزرگ را موجب

می‌شود. اگر اقتصاد کشور از طریق عرضه انواع پوششهای بیمه‌ای مورد تأمین قرار نگیرد، در معرض تهدید انواع خطرها خواهد بود. با وقوع هر حادثه و پیشامد هر خطری، بخشی از داراییها و ثروت ملی نابود می‌شود و از بین می‌رود. یادمان باشد که کشور ما یکی از مناطق زلزله‌خیز جهان است؛ در استانهای جنوبی کشور اموال مردم، تأسیسات صنعتی و مزارع کشاورزی مدام در معرض خطر سیل هستند. سایر خطرها هم همیشه و در همه جا در کمین‌اند که نیازی به بازگویی آنها نیست. صنعت بیمه باید با برنامه‌ریزی درازمدت و شناسایی نیازهای واقعی مردم به امر بیمه، پوششهای مناسب و مطلوب در حد توان اقتصادی جامعه را به بازار عرضه کند.

ما منابع ارزی محدودی داریم؛ به همین دلیل است که برنامه‌های عمرانی پنجساله را براساس اولویت طرحها برنامه‌ریزی می‌کنیم. اگر یکی از طرحهای ما که وابستگی ارزی دارد بیمه نباشد و بخش ارزی آن از طریق سیستم اتکایی مازاد بر ظرفیت داخلی جبران نشود با توجه به محدودیت منابع ارزی، طرح یا طرحهای اولویت‌دار دیگری باید فدای تجدید آنها شود. توسعه اقتصادی در گرو سرمایه‌گذاریهای جدید است. منابع سرمایه در اختیار کسانی است که اگر در مقابل انواع خطرها نظیر بحرانهای اقتصادی، تورم، نوسانهای نرخ ارز، ریسکهای سیاسی، خطرهای نامرتبته طبیعی و غیره تأمین نداشته باشند حاضر به سرمایه‌گذاری نیستند. بیمه است که با ارائه انواع پوششهای بیمه‌ای به سرمایه‌گذار، آرامش خاطر و آسایش خیال می‌بخشد تا او بتواند به راحتی سرمایه‌گذاری کند.

بیمه باید برای اعتبارگیرندگان، در برابر مؤسسه‌های اعتباری و بانکی نقش ضامن را ایفا کند. تشریفات ارائه تضمین اکنون عامل بازدارنده توسعه اعتبارات است. بیمه باید با ارائه تأمین بیمه‌ای این راه را کوتاه کند و با صدور بیمه‌نامه‌های اعتباری کمک مؤثری در توسعه اقتصادی باشد.

شرکتهای بیمه از محل جمع‌آوری حق بیمه‌ها، منابع عظیمی به‌عنوان ذخایر فنی در اختیار دارند که برای ایفای تعهدات آینده خود ذخیره می‌کنند. این ذخایر می‌تواند در راستای هدفهای ملی و سیاستهای سرمایه‌گذاری دولت، ضمن تأمین سود برای شرکتهای بیمه که باید به صورت مختلف به صاحبان اصلی آن یعنی بیمه‌گذاران برگردد، کمک مؤثری باشد. البته از آنجا که ذخایر فنی شرکتهای بیمه باید پاسخگوی تعهدات آینده آنها باشد و هر لحظه ممکن است این شرکتهای نقدینگی نیاز داشته باشند، لذا نحوه سرمایه‌گذاری این ذخایر را قانون تعیین می‌کند. ولی وجود این مقررات از نقش ارزنده ذخایر فنی شرکتهای بیمه در امر سرمایه‌گذاری نمی‌کاهد.

با این خلاصه‌ای که از ویژگیهای بیمه در اقتصاد و توسعه کشور بیان شد و اشاره‌ای که به جایگاه کنونی آن در اقتصاد کشورمان داشتیم، چه اقدامهای اساسی و تعیین‌کننده‌ای باید در صنعت بیمه انجام دهیم و اولویتها چیست؟

خوشبختانه ما به کمک همکاران عزیزمان در شرکتهای بیمه برای نخستین بار در تاریخ صنعت بیمه توانستیم استراتژی توسعه صنعت بیمه را برای پنج سال آینده تدوین کنیم. در برنامه تنظیمی برای رشد صنعت بیمه خطمشی اساسی و هدفهای کیفی ترسیم شده‌اند و به نظر بنده اگر بتوانیم این خطمشی ترسیمی را پی بگیریم و به نتیجه برسانیم صنعت بیمه ما برای نخستین بار و بدون تأثیر پذیری از عوامل بیگانه، می‌تواند به مرحله تعیین‌کننده‌ای از رشد خود وارد شود. خوشبختانه امروز رئیس‌جمهور محترم، وزیر محترم امور اقتصادی و دارایی، بیمه مرکزی ایران، مدیران محترم شرکتهای بیمه و در یک کلام نظام اقتصادی و صنعت بیمه به مسئله رشد بیمه در کشور توجه جدی دارند و نحوه تحول در آن، بخشی از مشغله فکری مسؤولان طراز اول کشور را به خود اختصاص داده است.

در استراتژی تدوین شده برای صنعت بیمه از دوازده خطمشی و سیاست اساسی نام برده شده است که در صورت پیگیری و انجام آنها تحولی عظیم در این صنعت به وجود خواهد آمد. در اینجا، ضروری است که سه مورد از خطمشی اساسی و سیاست اصولی تدوین شده که در اولویت قرار دارند و بخش مهمی از توسعه صنعت بیمه در گرو تحقق آنهاست را مطرح کنم و توضیح دهم:

۱. ترویج فرهنگ بیمه در جامعه. *مرکز مطالعات فرهنگی*

۲. بازنگری در ساختار فعلی صنعت بیمه. *مرکز مطالعات فرهنگی*

۳. ایجاد رقابت بیشتر بین مؤسسه‌های بیمه.

درمورد راههای گسترش ترویج فرهنگ بیمه بحثهای بسیاری شده است اما در عمل اقدام اساسی برای اشاعه این فرهنگ کمتر به چشم می‌خورد. مردم باید از مزایای بیمه مطلع شوند. تبلیغات مناسب برای شناساندن بیمه و مزایای آن به مردم باید در اولویت کارهای دست‌اندرکاران صنعت بیمه قرار گیرد. تبلیغات نقش تعیین‌کننده‌ای در ترویج فرهنگ بیمه دارد اما ترویج فرهنگ بیمه در جامعه نیاز به عوامل دیگری هم دارد. اصلاح روشها، به‌ویژه در موقع پرداخت خسارت، کمک شایان توجهی به گسترش فرهنگ بیمه خواهد کرد. مردم باید از بیمه خاطره خوب و خوش داشته باشند و نام بیمه و شرکت بیمه باید مترادف با دستگیری و کمک در هنگام خسارت و آسیب‌دیدن باشد، نه مقاومت در برابر پرداخت خسارت.

گسترش بیمه‌های اختیاری، به‌ویژه بیمه اشخاص و بیمه عمر انفرادی، به گونه‌ای مؤثر، به رشد فرهنگ بیمه کمک خواهد کرد. در حال حاضر حجم حق بیمه‌های اشخاص در مقایسه با بیمه‌های اموال رقم ناچیزی است که آن هم محدود به بیمه‌های گروهی است. نقش تعدیل حق بیمه‌ها و بالا بردن ضریب خسارت نیز در جلب مردم به خرید بیمه‌نامه و اشاعه فرهنگ بیمه‌ای در جامعه، واضح و روشن است.

اما خط‌مشی دوم که همان اصلاح ساختار فعلی صنعت بیمه است، اهمیت اساسی دارد. با ساختار فعلی، می‌توانیم ادعا کنیم، کارکرد آن ستودنی است و باید حقا و انصافاً از کلیه مدیران و کارشناسان زحمتکش صنعت بیمه تقدیر نماییم. اگر خواستار تحول صنعت بیمه هستیم، که خوشبختانه نظر مسؤولان اصلی تصمیم‌گیر در این زمینه مثبت است و خواهان آن هستند که صنعت بیمه تحول جدی داشته باشد، در این صورت باید هرچه سریع‌تر نسبت به اصلاح ساختار این صنعت، همت گماریم.

بنده معتقدم اگر بر فرض، خصوصی‌سازی در هیچ‌یک از اموری که تاکنون انجام گرفته است اولویت نداشته است، در امر بیمه اولویت ویژه دارد. امر بیمه چیزی جز یک خرید و فروش نیست. در امر خرید و فروش و بازاریابی هم اگر انگیزه شخصی وجود نداشته باشد نمی‌توان از بازار بیش از یک حد مشخص انتظار رشد داشت. منظورم از خصوصی‌سازی صنعت بیمه، اختصاصی‌سازی یا ایجاد زمینه برای سوء استفاده و چپاول عده‌ای سرمایه‌دار نیست، بلکه منظورم، حاکم کردن نگرشی خاص بر نحوه اداره شرکت‌های بیمه و استفاده از ظرفیت بالقوه بازار از طریق اشاعه رقابت در صنعت بیمه است.

ساختار فعلی حاکم در بازار بیمه، به رغم تلاش جدی که در آن به‌عمل می‌آید، نمی‌تواند پاسخگویی نیاز بالقوه بازار و ظرفیت قابل توسعه آن باشد. تعداد محدود شرکت‌های بیمه، نوع مالکیت آنها، نحوه و کیفیت ارائه خدمات بیمه‌ای، شمول قانون و مقررات عمومی دولتی بر شرکت‌های بیمه، ویژگی‌های مهم ساختار فعلی صنعت بیمه را تشکیل می‌دهند. آیا با این ویژگی‌ها می‌توان بیش از آنچه امروز با تدبیر مدیران دلسوز و سختکوش شرکتها در امر ارائه پوششهای بیمه‌ای انجام می‌گیرد، انتظار داشت؟

ساختار فعلی صنعت بیمه، گره‌ای است که باید هرچه زودتر گشوده شود. بنده که در حال حاضر مسؤولیت بیمه مرکزی ایران و وظیفه تعمیم و هدایت امر بیمه در کشور را برعهده دارم، تمام تلاش و همت خود را برای انجام اصلاح لازم در صنعت بیمه به‌کار خواهم برد و با شناختی که از نظرات مسؤولان و مراجع ذی‌ربط دارم، نسبت به حل این قضیه بسیار امیدوارم.

قانون بیمه‌گری و تأسیس بیمه مرکزی ایران، دارای مواد و تبصره‌های بسیار محکمی برای اعمال نظارت دولت بر بازار بیمه است و نباید نگرانی از کاهش حاکمیت دولت در جریان انتقال تصدّی به بخش خصوصی وجود داشته باشد.

سومین خط‌مشی اساسی که به آن اشاره کردم مسئله گسترش رقابت بین مؤسسه‌های بیمه است که ارتباط تنگاتنگی با خط‌مشی اول یعنی اصلاح ساختار فعلی صنعت دارد. در جریان رقابت سالم بین مؤسسه‌های بیمه، بازار شکوفا می‌شود و بیمه‌گذار راضی و خشنود خواهد شد. بیمه مرکزی ایران در چارچوب وظیفه قانونی خود در حمایت از بیمه‌گذاران و رشد صنعت بیمه به مسئله گسترش رقابت سالم بین مؤسسه‌های بیمه اهمیت داده و توجه دارد.

ما در صدد هستیم تجربه جدیدی را برای سوق دادن شرکتهای بیمه به رقابت در بازار، آزمون کنیم. در حال حاضر، بازار بیمه کشور، بازار تعرفه است. وجود یک چارچوب و حداقل تعرفه برای حمایت از بیمه‌گذاران به‌ویژه در شرایطی که سیستم تقریباً oligopoly در بازار وجود دارد یک ضرورت است اما وجود یک چارچوب، به معنای تعرفه برای تک‌تک کالاها نیست. ما بنا داریم در بیمه مرکزی ایران در جریان تغییر سیستم بیمه باریبری به کلوزهای A، B و C که در جهان متداول است برای نخستین بار تعرفه حداقل را در بیمه باریبری برای گروهی از کالاها تعیین و رقابت در داخل گروه کالاها را که در حدود ۲۰۶۰۰ آیتم را شامل می‌شود، به شرکتهای بیمه واگذار کنیم. این امر تحولی در مقررات بیمه باریبری است و می‌تواند تجربه خوبی برای آزمون اعمال سیستم رقابت در بازار بیمه باشد.

در مجموع، برنامه تدوین شده برای توسعه صنعت بیمه دربرگیرنده تمامی خط‌مشیها و هدفهای کیفی و کمی برای توسعه صنعت بیمه کشور است و من امیدوارم با پیگیری جدی و مستمر هدفها و خط‌مشیهای ترسیمی در این برنامه بتوانیم گامهای اساسی در رشد بیمه‌های بازرگانی در کشور برداریم و صنعت بیمه بتواند جایگاه اصلی خود را در اقتصاد کشور اشغال کند و هرچه بیشتر در خدمت توسعه اقتصادی کشور قرار گیرد.